ԵՂԻԿ ՃԷՐԷՃԵԱՆ

ՊԱՆԴՈՒԽՏ

(ՄԻՔԱՅԷԼ ՍԵՐԵԱՆ)

ՀՐԱՍԻՐՏՆԵՐԸ
Մատենաշար - թիւ 3

ՊԷՅՐՈՒԹ 2018

Ճէրէճեան Ե. Կ.
Պանդուխտ (Միքայէլ Սերեան) – Պէյրութ, 2018, 238 էջ:

Գիրքին մէջ հանգամանօրէն կը ներկայացուի հայ ազգային ազատագրակ
պայքարի գործիչ Պանդուխտի (Միքայէլ Սերեան, յիշատակուած նաեւ Մէֆէրե
1884, Մուշ – 1920-ի սկիզբը, Սարիղամիշ) ազգային-կուսակցական գործունէութի
(Անդրկովկաս, Պալքանեան երկիրներ, Թուրքիա, ԱՄՆ, Գանատա) եւ մարտական
թը հայրենիքի սահմաններուն պաշտպանութեան համար (Կարս, Սարիղամիշ, Է
րում, Երզնկա, Ալեքսանդրապոլ, Շիրակի դաշտ, Սարդարապատ, Զանգեզուր): Հե
նակը ժամանակաշրջանի մամուլին կողքին լայնօրէն օգտուելով Հայաստանի Ազ
յին, Հնչակեան Կուսակցութեան եւ Հայաստանի Պատմութեան Թանգարանի արխ
ներէն՝ կրցած է յայտնաբերել արխիւային նոր նիւթեր, որոնց շնորհիւ նոր բացա
տումներ եւ ճշգրտումներ կատարած է Պանդուխտի կենսագրութեան մէջ:

Գիրքը նախատեսուած է պատմաբաններու եւ ընթերցող լայն հասարակութ
համար:

Copyright © by Yeghig Jerejian

Printed in Lebanon

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

- Որպէս Նախաբան (Վահան Մելիքեան) 9
- Գլուխ Ա.
  Ծնունդ, Պատմական, Աշխարհագրական Եւ Ընկերային Միջավայր 15
- Գլուխ Բ.
  Անդրկովկաս Եւ Պայքարներ 25
- Գլուխ Գ.
  Սահմանադրական Թուրքիոյ Մէջ 36
- Գլուխ Դ.
  Պանդուխտ Ամերիկայի Եւ Գանատայի Մէջ 48
- Գլուխ Ե.
  Պանդուխտի Անունը Օսմ. Պատերազմական Ատեանին Առջեւ 68
- Գլուխ Զ.
  Պանդուխտ Կամաւորական Շարժման Մէջ
  Կամաւորական Զ. Գունդին Կազմութիւնը, Գործունէութիւնը, Անոր Շուրջ Ծագած Վէճերը Եւ Շփոթները 87
- Գլուխ Է.
  Հայրենիքի Սահմաններուն Պաշտպանութեան Վրայ 156
- Գլուխ Ը.
  Պանդուխտ Սարդարապատի Ճակատամարտին Մէջ 182
- Գլուխ Թ.
  Զանգեզուր-Ղարաբաղ Լեռնաշխարհի Պաշտպանութեան Դիրքերուն Վրայ 201

ՈՐՊԷՍ ՆԱԽԱԲԱՆ

«Ժամանակակիցներից բացի՝ կայ նաեւ պատմութիւն
անաչառօրէն կը դրուատէ արժանաւորին».– Պանդուխտի
հախօսականում բարձրացուած Լազոյի միտքն անառարկ
եւ իմաստալից:

Այս նուիրական եւ շնորհակալ ուղին է ընտրել լիբան
հայ հասարակական-քաղաքական գործիչ, պատմաբան
Ճէրէճեանը, ով հետեւողականօրէն ու շարունակաբար ըն
ցողին վերադարձնում է «Հրասիրտների» դարաշրջանը, ն
կեանքի ու գործունէութեան անյայտ պատառիկներն ա
ջացնելով, ստեղծում է (Մեծն Մուրատ, Ս. Վահագն) կեն
կերպարներ: Մոռացուած «Հրասիրտների» համաստեղու
մէջ է Պանդուխտ – Միքայէլ Սերեանը:

Պանդուխտի մասին մեր հանրութիւնն առաջին անգ
բազեկուել է Եղիշէ Չարենցի «Երկիր Նայիրի» վէպի միջ
որտեղ մեծանուն բանաստեղծը անթաքոյց հիացմունքի
քեր է շռայլում հնչակեան Պանդուխտի մասին: Յաջորդիւ
անունը կապւում է 1918 թ. Մայիսեան հերոսամարտերի,
նաւորապէս Սառնաղբիւրի գոյամարտի հետ: Ե. Չարենցի
տոյ, Պանդուխտի մարտական երթը իրանց աշխատութի
րում կերպարանաւորել են մեծանուն գրողներ Խաչիկ
տենցը, Վահան Թոթովենցը, Սերօ Խանզադեանը, Բագ
Ուլուբաբեանը եւ ուրիշներ:

Ե. Ճէրէճեանի աշխատասիրութեան էական առան
յատկութիւնը Պանդուխտի կեանքի եւ գործունէութեան
յայտ էջերի բացայայտումն է:

1906 թ. Մշեցի Պանդուխտը զինուորական կրթութ

գտնուել է Երեւանեան Զօրախմբի հրամանատար, գեներ Մովսէս Սիլիկեանի ուշադրութեան կենտրոնում եւ հէնց ı գիտութեամբ է գլխաւորել Շիրակի գոյապայքարի այդ թական դրուագը:

Սարդարապատի ճակատամարտում, Պանդուխտի հեծելունդը միացել է Խզնաուզի ջոկատին եւ մասնակցել թշնան թիկունքից հարուածելու վճռական գործողութեանը: Նրա ատրած ձիաւորները առաջինը թրամարտի են մտել Չիմնի ում ամրացուած թշնամու հետ եւ հալածել նրանց Արաքց այն կողմ:

1918 թ. Հոկտեմբերին Պանդուխտը կրկին միանում է Անդանիկին, Գորիսում մասնակցում Զանգեզուրի թուրք-թաթարական խռովութիւնների ճնշմանը: Աչքի է ընկել Գնդեվազում, րիում, որտեղ ազատագրել է 8 գիւղ, փորձում էր մտնել դուբաղ, Ագուլիսը միացնել Մեղրիի հետ:

Պանդուխտն մահացել է անշշուկ, Սարիղամիշում, եւ թաղել Կարսում:

Մտաւորական մարդու առաքելութիւններից մէկն էլ մոռացուած նուիրեալներին իր ժողովրդին վերադարձնելն է: Եիկ Ճէրէճեանը անմնացորդ նուիրումով յիշել եւ գտել է Պանդուխտ – Միքայէլ Սերեանին, հայ ազատամարտի հարուստ պատմութիւնը լրացնելով եւս մէկ պայծառ հերոսի ու ազգային գործչի կերպարի լուսաբանութեամբ:

ՎԱՀԱՆ ՄԵԼԻՔԵԱՆ
Պատմական գիտութիւնների դոկտոր,
ՀՀ ԳԱԱ Պատմութեան ինստիտուտի
առաջատար գիտաշխատող,
Երեւանի բժշկական համալսարանի
հասարակական գիտութիւնների
ամբիոնի վարիչ